

Streszczenie rozprawy doktorskiej

mgr. Alekseia Lokhmatova pt.: **„Refleksje na temat ciągłości w polskiej kulturze intelektualnej. Transgraniczne perspektywy powojennych dyskusji publicznych (1945–1956)”**

Rozprawa poświęcona jest dyskusjom publicznym między polskimi naukowcami w prasie kulturalnej i akademickiej po II wojnie światowej. Na podstawie analizy zagadnień, które odegrały kluczową rolę w powojennym dyskursie publicznym, praca opisuje nie tylko treść tych dyskusji, ale też podstawowe zasady debaty, które zostały zaakceptowane przez jej uczestników. Mówiąc dokładniej, głównym pytaniem badawczym jest nie to, co było dyskutowane (choć kwestia ta także odgrywa istotną rolę), ale *jak* te sprawy były dyskutowane i co się zmieniło w podejściu do debaty publicznej w okresie objętym niniejszą rozprawą. Metodologicznie badanie opiera się na epistemologii historycznej i politycznej, operującej pojęciem „cnót akademickich” (przez które rozumie się podstawowe idee „dobrej praktyki akademickiej”). Takie podejście pozwala nie tylko prześledzić zmiany w treści dyskusji, ale też analizować zmiany w perspektywie przyjmowanej przez uczestników tych dyskusji.

Pierwszy rozdział składa się z dwóch części i zawiera uwagi kontekstowe dotyczące okresu bezpośrednio po wojnie. Pierwszy podrozdział informuje czytelnika o szczególnych cechach projektu politycznego, który został zainicjowany w Związku Radzieckim i zdeterminował polityczne losy Polski w drugiej połowie XX wieku. W centrum uwagi są czynniki, które ukształtowały kontekst polityczny wczesnych lat powojennych, nie tylko pod względem tworzenia instytucji publicznych w Polsce, ale także rozwoju instytucji debaty publicznej. Drugi podrozdział opisuje różnorodność wariantów ciągłości intelektualnej, które były promowane we wczesnym okresie powojennym. Centralną kwestią są sprzeczności ideologiczne w sferze publicznej powojennej Polski we wczesnych latach powojennych. Tym samym rozdział ten charakteryzuje fundamentalne zasady, na których opierała się rzeczywistość publiczna tego okresu.

Rozdział drugi obejmuje debaty nad dwoma najważniejszymi kwestiami geopolitycznymi, które były dyskutowane po wojnie: obrazem Związku Radzieckiego i kwestią niemiecką. Kluczowe pytanie dotyczy przy tym tego, w jaki sposób uczestnicy debaty publicznej dyskutowali o sprawach, które zostały z góry rozstrzygnięte. Natomiast rozdział trzeci podejmuje jedną z kluczowych kwestii polskiego dyskursu publicznego od XIX wieku, czyli genealogię i rolę społeczną inteligencji. Po pierwsze, wykazano, że w dyskursie

uczestników debat publicznych istniały istotne sprzeczności między „zawodowymi” i „narodowymi”, które nie zostały zauważone przez uczestników ówczesnej dyskusji; po drugie, rozdział ten pokazuje, jakie cechy tej debaty były charakterystyczne wyłącznie dla wczesnych lat powojennych. Rozdział czwarty dotyczy jednej z najważniejszych kwestii tego okresu – roli marksizmu i katolicyzmu w nowych warunkach politycznych. Pytania te miały fundamentalne znaczenie nie tylko z punktu widzenia ideologii, ale też jako wyznacznik granic między „postępowością” a „reakcyjnością” oraz „dopuszczalnym” a „niedopuszczalnym” w nowych warunkach. Rozdział piąty omawia rolę francuskiej kultury intelektualnej w debatach publicznych we wczesnych latach powojennych. Rozdział ten stanowi zarazem interpretację projektu kulturalnego, który miał być realizowany w Polsce zaraz po wojnie wskazując, jakie były podstawowe zasady (cnoty) charakteryzujące ten projekt.

Rozdział szósty opisuje proces stalinizacji w powojennej Polsce. W tym rozdziale pokazane zostały zmiany w dyskursie publicznym, a także nowe koncepcje „dobrych praktyk” dyskusji publicznych. Realia polityczne stalinizacji okazały się płynne; debaty podczas spotkań przygotowawczych do I Kongresu Nauki Polskiej ilustrują starania, by skutecznie promować nowe cnoty publicznej dyskusji. Głównym przykładem jest kampania ideologiczna przeciwko dziedzictwu lwowsko-warszawskiej szkoły pozytywizmu logicznego. Kampania ta stała się nie tylko najbardziej charakterystyczną ilustracją „nowego typu” debat publicznych, ale też przyciągnęła młodych uczonych, którzy później stali się „gwiazdami” polskiego środowiska akademickiego. Kluczowe pytanie dotyczy tego, jakie cnoty były promowane podczas tej dyskusji i dlaczego projekt ów ostatecznie się nie udał. Rozdział siódmy dotyczy kryzysu 1956 roku. Kluczowy punkt dotyczy zmian w podejściu do roli debat publicznych, które nastąpiły od czasu stalinizacji. Pierwsza część tego rozdziału dotyczy kontekstu politycznego „1956 roku” i tego, jak kluczowe instytucje stalinizacji zmieniły swoją rolę w nowych warunkach politycznych. Drugi dotyczy zmian w dyskursie naukowców, którzy byli głównymi bohaterami poprzednich rozdziałów. Takie podejście pomaga czytelnikowi prześledzić ewolucję poglądów poszczególnych osobowości, co jest dobrą ilustracją dla kluczowych argumentów tego rozdziału.

Wbrew rozpowszechnionej perspektywie historiograficznej, rozprawa rozpatruje wczesne lata powojenne nie jako okres przejściowy w przebiegu „sowietyzacji” Polski, czyli podporządkowania jej Związkowi Radzieckiemu, tylko jako próbę realizacji innego projektu, który nie ograniczał się do działalności Jerzego Borejszy (w ramach jego hasła „łagodnej rewolucji”) i wywarł szeroki wpływ na polskie życie akademickie w tym okresie. Zgodnie z

centralnym argumentem rozprawy, specyficzność tego projektu była zdeterminowana przez fakt, że formy dyskusji publicznej promowane we wczesnych latach powojennych na szczeblu rządowym różniły się zasadniczo od cnót debaty publicznej które stały się podstawą polityki państwowej w okresach późniejszych.

W odróżnieniu od historiografii zorientowanej dyscyplinarne, niniejsza praca nie koncentruje się na badaniu historii poszczególnych dyscyplin. Generalnie rzecz biorąc, głównym pytaniem jest nie to, co się stało z filozofią, socjologią, historiografią i innymi dyscyplinami, ale przemiany dyskursu publicznego, praktykowanego przez ludzi, którzy mieli takie lub inne wykształcenie dyscyplinarne, wpływające – obok wielu innych czynników – na ich strategię w przestrzeni publicznej. Chociaż taka perspektywa może powodować trudności w precyzyjnym ujęciu różnych kontekstów, daje ona możliwość przedstawienia bardziej dynamicznego i społecznie zorientowanego obrazu powojennego życia intelektualnego. Taka perspektywa pomaga nie tylko opisać interdyscyplinarny dialog, ale także pokazać zasadnicze różnice paradygmatyczne w podejściu różnych badaczy do tych samych zagadnień, nawet jeśli różnice te nie były dostrzegane przez uczestników dyskusji. Takie podejście podważa sztuczny podział między dyscyplinami naukowymi wprowadzony przez historiografię i przedstawia te debaty jako część wspólnej intelektualnej agendy.

Podejście do okresu stalinizacji zaproponowane w rozprawie również nie jest typowe. Zasadniczym punktem wyjściowym badania jest różnica między praktyką akademicką Związku Radzieckiego i Polski w okresie dominacji stalinizmu w polskiej sferze publicznej. Z jednej strony praca ta proponuje odpowiedź na pytanie, jakie cechy stalinizacji skłoniły wielu młodych uczonych do udziału w niej. Z drugiej strony, pokazuje, że w gruncie rzeczy projekt stalinizacji „nie powiódł się” w Polsce nawet w okresie silnego poparcia politycznego dla czołowych „stalinistów”. Fakt, że organizatorom stalinizacji nie udało się dostosować „podstawowych cnót” radzieckich debat publicznych do polskiego kontekstu, jest, zgodnie z centralnym argumentem niniejszej rozprawy, najlepszą ilustracją tej porażki. „1956” jest omawiany w tym badaniu jako swego rodzaju diagnoza projektu stalinizacji. Z rozprawy wynika, że większość argumentów, składających się na program „Polskiego Października”, było próbą wprowadzenia w życie idei, do których dążył stalinizm, tym samym dowodząc porażki tego projektu. W taki sposób, „1956” pokazał, że nawet młodzi marksiści, którzy mieli zostać „awangardą stalinizmu”, odmówili przyjęcia podstawowych cnót propagowanych w okresie stalinizacji. Ich dążenie do powrotu do „prawdziwego marksizmu” było ideą, która nie miałaby żadnego znaczenia bez wsparcia rządu dla szerzenia ideologii marksistowskiej w okresie stalinowskim. Pomimo tego, badanie pokazuje, że adaptacja ideologii „prawdziwego

marksizmu” nie oznaczała akceptacji „cnót akademickich”, które determinowały rzeczywistość akademicką Związku Radzieckiego. Wręcz przeciwnie, cnoty promowane pod sztandarem marksizmu radykalnie przeciwstawiały się zasadom praktykowanym przez radziecką naukę.